

КОЛОНЬКОВА Олена Олексіївна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії екологічного
виховання Інституту проблем виховання НАПН України

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовано актуальність формування культури екологічної поведінки особистості. Зясовано поняття «культура екологічної поведінки». Визначено особливості підготовки майбутніх вчителів до формування культури екологічної поведінки школярів, які полягають в усвідомленні вчителем сучасних тенденцій екологічної освіти в загальноосвітній школі, цивілізаційних вимог щодо взаємодії людини і природи та забезпеченні професійної та особистісної зрілості майбутнього вчителя.

Ключові слова: культура екологічної поведінки, підготовка майбутніх вчителів, професійна та особистісна зрілість майбутнього вчителя.

У процесі розвитку суспільства існували різні орієнтири суспільно схвалюваної культури поведінки в природі. На сьогодні людство усе більше протиставляє себе природі та знаходиться у стані конфлікту між природою і культурою. Основною причиною подібної ситуації є стрімке зростання споживання природних ресурсів до повного знищення деяких з них. Катастрофічність цієї проблеми посилює екологічна безграмотність населення планети та стійка система антропоцентричної взаємодії людства з природою. Ці факти актуалізували зростання екологічної складової в системі загальної культури.

Найголовнішим і найпершим етапом на шляху до зміни культури екологічної поведінки молодого покоління є підготовка майбутніх педагогів до формування відповідної якості в учнів. У даному випадку мається на увазі підготовка педагога будь-якого профілю і навчального закладу, оскільки культура екологічної поведінки – це вимога часу, вимога стратегії виживання людства і природи. Педагогічну освіту характеризують як систему підготовки педагогічних кадрів, тобто спеціалістів у сфері виховання, навчання та освіти в цілому, для начальних закладів усіх типів [3]. Науковці надають важливого значення гуманітарній та соціальній складовим підготовки майбутніх вчителів, розглядаючи її як професійне забезпечення в людині людяного, на різних етапах її розвитку та професійної реалізації [1].

Таким чином педагоги є справжніми агентами змін в суспільстві, які впливають на формування світогляду, свідомості, ціннісного ставлення до світу через свої переконання, поведінку та знання.

Метою статті з'ясування особливостей підготовки майбутніх вчителів до формування культури екологічної поведінки школярів.

Специфіка змісту підготовки майбутніх вчителів викарбовується з огляду на сучасні тенденції в шкільній освітній галузі. Найголовнішою з яких є особистісно орієнтований підхід до школяра. Підґрунтям такого підходу є ціннісний підхід до особистості учня, повага до його самобутності та усвідомлення того, що він є суб'єктом власного життя [4].

Головною метою особистісно зорієнтованого підходу є взаємний та плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі партнерства в спільній діяльності. Основним завданням особистісно зорієнтованої технології є надання учневі допомоги у визначенні ставлення до самого себе, інших людей та навколишнього світу [5]. Такий підхід відповідає головній меті освіти, проголошеній у Національній доктрині розвитку освіти: «створити умови для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України».

Також підготовка будь-якого вчителя (не тільки природничого профілю) має базуватися на сучасних цивілізаційних вимогах щодо взаємодії людини і природи. Майбутній вчитель у своїй професійній діяльності має враховувати екологічну складову повсякденного життя, дотримуватися культури екологічної поведінки. Культура екологічної поведінки, з огляду на аналіз наукових джерел, – це спосіб організації життєдіяльності людини, представлений сукупністю знань, норм та правил поведінки, ціннісних орієнтацій особистості, що відповідають вимогам стійкого розвитку та виявляються в безпосередній і опосередкованій взаємодії з природою.

Поведінка особистості у природі спонукається як зовнішніми так і внутрішніми чинниками. Дотримання норм та правил поведінки, регламентовану діяльність у природі відносимо до зовнішніх спонук, а вияв екологічно доцільної ініціативи у взаємодії з природою, викликаний переживаннями за стан природних об'єктів – до внутрішніх спонук поведінки. На розвиток внутрішніх спонук збереження природи має спрямуватись сучасне екологічне виховання особистості.

Оскільки гармонізація співіснування людства і природи є провідною умовою цивілізаційної системи природокористування, де в центрі будь-якої діяльності людини має бути безпека для природного середовища. Тому й культура поведінки в природі почала інтегруватись в систему моральних відносин, що передбачає моральне ставлення не тільки до подібних собі, а й до інших форм життя. Стрімко розвивається екологічна етика, яка пропагує моральні обмеження та пробудження сумління у взаємодії з природою.

Екологічна етика спрямовує природоохоронні дії у двох напрямках:

- 1) люди діють або уникають дій з почуття вдячності до природи, опікують природу заради неї самої;
- 2) дії відбуваються з морального принципу, без жодних корисливих інтересів людини, або навіть її шкоди [2].

Отже, сучасна культура екологічної поведінки має базуватися на принципах екологічної етики, що передбачають не тільки знання норм та правил поведінки у природі, а й наявність гуманістичного, альтруїстичного ставлення до природи, усвідомлення власної ролі у вирішенні екологічних проблем. З'ясуємо прояви культури екологічної поведінки школяра та особливості її формування.

Культура поведінки в природному середовищі детермінується екологічними цінностями особистості, а виявляється в діях та вчинках, безпосередньо або опосередковано спрямованих на збереження та відтворення природи. Ці дії, в першу чергу, мають відбуватися у повсякденному житті кожної особистості, спрямовуватись на небезпечну для об'єктів природи утилізацію відходів, бережливе ставлення до природних ресурсів та охорону рослинного і тваринного світу.

Культура екологічної поведінки особистості відслідковується в:

- системі цінностей, спільних для людей уявлень про спосіб життя, що сприяють збереженню та відтворенню природи;
- колективній пам'яті народу щодо бережливого ставлення до об'єктів природи;
- сукупності досягнень людського суспільства у виробничій, суспільній, духовній сфері, що забезпечують гармонійне співіснування людини і природи;
- організації повсякденної життєдіяльності з позиції екологічної доцільності.

Отже, культура екологічної поведінки виявляється у щоденній діяльності кожної людини відповідно до соціальної ролі, роду діяльності, професії тощо. А найбільш виразним показником культури екологічної поведінки школяра є побутова діяльність, оскільки вона є звичною і практично неусвідомлюваною.

Як стверджує Асеев В.Г., людина часто не усвідомлює (або усвідомлює частково) дві сфери мотивації: 1) автоматизовані, в готовому вигляді засвоєні та закріплені тривалою практикою елементи поведінки; 2) загальну спрямованість своєї особистості, основні потреби, інтереси, над якими людина недостатньо замислюється.

Отже для формування культури екологічної поведінки школярів необхідно, по-перше, звертати увагу на побутові звички, їхній безпосередній та опосередкований вплив на природу. Адже, побутова поведінка здебільшого відбувається автоматично на рівні звичних дій.

По-друге, важливо зорієнтувати школярів на усвідомлення та оцінку своєї поведінки стосовно природи. Таке спрямування виховного процесу найбільш ефективно у підлітковому віці, коли розвивається самосвідомість, висуваються нові вимоги до своєї особистості, норм та правил поведінки, принципів життя.

По-третє, для школярів характерне прагнення наслідувати дорослих: манери поведінки, ставлення до світу, звички тощо. Варто звертати на це увагу педагогам, бути взірцями екологічної поведінки та спрямувати цю особливість школярів на набуття нових навичок та звичок культурної поведінки.

Таким чином зазначені особливості мають стати змістовим підґрунтям роботи майбутнього вчителя зі школярами.

Важливим аспектом підготовки вчителя до екологічного виховання школярів є врахування того факту, що школа як інститут створена для виховання ще незрілих особистостей, тому вчитель весь

час має справу з емоціями, в тому числі й негативними [7]. Стосовно культури екологічної поведінки негатив виявляється в певних видах агресії стосовно об'єктів природи (руйнівна діяльність); пристосуванні до негативних змін в природному середовищі (смітники, шум, неестетичний вигляд техногенного ландшафту не викликають розчарування); байдужості взагалі до проблем екології (відчуження, пасивність, пошук «легкого» життя, коли особистість діє без внутрішнього включення в проблему). Тільки професійно зрілий педагог може протистояти цим руйнівним тенденціям в культурі сучасного школяра і скоригувати його емоційність в бажаному напрямі: на співчуття, повагу, емпатію тощо.

Професійну зрілість науковці розглядають як сформованість регулятивних механізмів професіоналізації та регуляції конкретної професійної діяльності. Вона оцінюється рівнем сформованості механізмів планування діяльності, програмування дій, оцінки результатів та їх корекції [8].

Професійна зрілість є складовою особистісної зрілості педагога, його внутрішньої готовності до професійної діяльності. А особистісну зрілість вважають оптимальним станом особистості. Особистість досягає зрілості, коли переборює свою потребу підтримки зі сторони оточуючих і знаходить нові джерела підтримки у самій собі [6].

Серед параметрів особистісної зрілості:

- емоційна стабільність;
- самоконтроль поведінки;
- самостійність;
- показник реалізованості подій життя;
- адекватність самоствердження і цілепокладання [6, 70].

Професійна та особистісна зрілість педагога щодо формування в учнів культури екологічної поведінки реалізується в різних життєвих умовах як здатність до об'єднання своєї індивідуальності з професійною діяльністю та моральними відносинами з природою.

Виділяємо ознаки професійної та особистісної зрілості майбутнього вчителя, адаптовані (за Братченко С.Л.), відповідно до мети формування культури екологічної поведінки школярів:

1. Прийняття себе: віра в себе, свої можливості у згуртуванні учнів щодо конструктивної взаємодії зі світом природи, ставлення до себе, як до компетентної особистості у справі збереження природи.
 2. Відкритість внутрішньому досвіду переживань: вміння спиратися на реальні свої бажання та переживання у прийнятті рішень під час безпосередньої та опосередкованої взаємодії з природою; вміння обговорити свої переживання з учнями.
 3. Розуміння себе як взірця поведінки для школярів: адекватна самооцінка своїх дій та поведінки стосовно природи, зближення Я-реального та Я-ідеального.
 4. Відповідальна свобода педагога: відповідальність перед своїм «Я» за діяльність, що безпосередньо та опосередковано впливає на природу, відповідальність за вибір цінностей та оцінок у взаємодії з природою.
 5. Цілісність: цілісність внутрішніх переконань та принципів педагогічної діяльності, наявність чіткої системи цінностей, що сприяють збереженню природи.
 6. Динамічність: конструктивна зміна характеру своєї взаємодії з природою. Гнучкість, здатність до змін та розвитку через вирішення протиріччя взаємодії зі світом природи.
 7. Прийняття інших: педагогічно коректне прийняття екологічного світогляду школярів, їхніх думок та оцінок у ставленні до природи.
 8. Розуміння інших: адекватне, диференційоване сприйняття учнів, готовність до міжособистісного контакту на основі глибокого та тонкого розуміння їхнього ставлення до природи.
 9. Соціалізованість: включеність у конструктивні соціальні стосунки, види діяльності, що запобігають порушенню рівноваги у природі.
 10. Творча адаптивність: готовність сміливо й відкрито зустрічати проблеми взаємодії зі світом природи, вміння вирішувати їх, попереджати умови виникнення нових екологічних проблем та залучати до подібної діяльності школярів.
- Саме ці зміни, їх зміст, спрямування, динаміка свідчать про процес особистісного та професійного зростання майбутнього вчителя з метою формування культури екологічної поведінки школярів.
- Отже, особливості підготовки майбутніх вчителів до формування культури екологічної поведінки школярів залежать від знання майбутніми вчителями цивілізаційних вимог взаємодії людини і

природи, сучасних тенденцій шкільної екологічної освіти, особистого морального ставлення до об'єктів природи та бажання досягти професійної та особистісної зрілості в контексті взаємодії з природою.

Список використаних джерел:

1. Бордовский Г.А. Педагогическое образование как фактор устойчивого развития российского общества / Г.А.Бордовский // Вестник герценовского университета. – СПб., 2010. – № 8(82). – 80 с.
2. Борейко В.С. Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин : метод. посіб. для вчителів / В.С. Борейко, Н.А. Пустовіт. – К.: Логос, 2011. – 79 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376с.
4. Педагогічні технології. Досвід. Практика: Довідник / Ред. колегія: П.Т. Матвієнко (голова), С.Ф. Клепко (наук. ред.) та ін. – Полтава: ПОПОПП, 1999. – 376 с.
5. Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник. / За ред. Г.С. Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – 560 с.
6. Потапчук Л.В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників: Дис...канд. психол. наук: 19.00.07 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки / Л.В. Потапчук. – Луцьк, 2001. – 205 с.
7. Проблемы современной школы с позиций экзистенциального анализа / С. В. Кривцова // Вопросы психологии. – 2012. – № 1. – С.13-24.
8. Фонарев А. Р. Развитие личности в процессе профессионализации / А.Р. Фонарев // Вопросы психологии, 2004. – № 6. – С.72-83.

Аннотация

Колонькова Е. А. Подготовка будущих учителей к формированию культуры экологического поведения школьников.

В статье обосновано актуальность формирования культуры экологического поведения личности. Уточнено понятие «культура экологического поведения». Определены особенности подготовки будущих учителей к формированию культуры экологического поведения школьников, которые заключаются в осознании учителем современных тенденций экологического образования в общеобразовательной школе, цивилизационных требований к взаимодействию человека и природы, а также обеспечении профессиональной и личностной зрелости будущего учителя.

Ключевые слова: культура экологического поведения, подготовка будущих учителей, профессиональная и личностная зрелость будущего учителя.

Summary

E. Kolon'kova Preparing future teachers to create a culture of environmental behavior of schoolchildren.

In article the relevance of creating a culture of environmental behavior of the individual. The notion of a «culture of environmental behavior». The features of the preparation of future teachers to create a culture of environmental behavior of students who are in the consciousness of the teacher of modern trends of environmental education in secondary schools, and civil requirements for the interaction of man and nature, as well as the provision of professional and personal maturity of the future teacher.

Keywords: culture of environmental behavior, training of future teachers, professional and personal maturity of the future teacher.